

פרקי לשון

כאשר הלך חנוך ילון לעולמו לפני כשנה היה איש שבע-ימים, ומאחריו למעלה מיוכל שנים של פעילות בלשנית וחינוכית בירו"שלים העיר. שנים רבות נודע בשם "המדקדק מירושלים", ומאמריו (הקצרים ברובם) הו"פיעו כמעט בכל כתבי-עת מקצועי. ואף-על-פי-כן היה פירסומו מצומצם, ושמו נודע בעיקר בין תלמידיו בסמינר "מזרחי" ובין בלשנים וחוקרי-יהדות. משנת 1952 יצא מאלמוניותו עם פירסום משנת-אלבק, שילון ניקדה בניקוד חדש ומפתיע (בעקבות הניקוד יצא ספרו החשוב, "מבוא לניקוד המשנה"). מאז עד מותו החלו ספריו לצאת לאור בזה אחר זה, ובשנת 1962 קיבל, בסמיכות תאריכים, את פרס-ישראל על מפעליו המדעיים, ותואר דוקטור-כבוד מטעם האוניברסיטה העברית. בכך זכה ילון, והוא בן 76, להכרה מלאה, לאומית ואקדמית כאחת.

כאמור, ענפה היתה פעילותו שנים רבות לפני כן. אולם לא היקף פעילותו בלבד הוא שעשאו הבולט שבבלשני ישראל אלא אופי מחקריו, כיוונם וגישתם החדשה, הכו"רכת יחדיו מקרא, משנה, מגילות, פיוט, לשון-תפילות ומסורות של עדות שונות. צמידותו אל גווילים עתיקים, אל כתבי-יד ואל דפוסים ראשונים, בקיאותו הנזירה ואזנו הקשובה למבטאם של בני אשכנז ותימן כאחד—כל אלה הם שהפכו כל אחד ממאמריו לאוצר בלום ולנכס-צאן-ברזל בעולם הבלשנות בעברית. כיום, מודים כל חוקרי העברית בארץ כי דווקא ילון, שמעולם לא תפס קתדרה אקדמית, ואף סירב להימנות עם חברי האקדמיה-ללשון, דווקא הוא שקבע את דרכה ואת מגמותיה של האסכולה הירושלמית בחקר הלשון העברית. הוא-הוא שביסס את ראיית הלשון העברית כרצף שאינו פוסק בלשון-המקרא או בלשון-המשנה, ובכך נתן לה לבלשנות העברית גידולת-הארץ ייחוד המבדילה במובהק מ"חקר הלשון העברית כגיבושו בידי מזרח-

ליטוס, המופיע במוטו של הספר ("קשה ללחום בכמיהת הלב. כל שתשיג תשלם במטבע של נפש") ועד אלבר קאמי בעמוד האחרון ("ז'ן-בטיסט קלימן הגיע למשברו על-ידי איבוד לדעת הישגי באמצעות זריקת עצמו מפסגת הפירמידה ההישגית")—ובין שני אלה 251 מראי-מקומות, מובאות, הערות ומקורות (כמות הנראית מוגזמת קימעה בשביל 113 עמודי טקסט ניטו). משום גודש מובאות והתיחסויות לומד הקורא לדעת—אם גם בשטחיות—מה דעתם של אגוסטינוס הקדוש, סארטר, קאמי, ז'ן ז'נה, היידגר, פארסונס, פרויד, סורל, מארטון ורבים אה"רים. קשה לקרוא לזהות את תרומתו האישית הסגולית של שלמה שוהם לאבסורד, לסוציו-לוגיה, או לסוציולוגיה של האבסורד.

ואף-על-פי-כן ? טיעונו המרכזי של המחבר: "האבסורד הוא משבר ערפי של מעורבות הנובע ממשבר ביחסיהגומלין בין בני-אדם". משפט זה אין לו משמעות אם אינו מעוגן במבנה תיאורטי מניח את הדעת. תיאוריה על הסוציולוגיה של האבסורד אין בספר. יש שפע קביעות על מצבו של האדם בעולם המודרני, על היותו זר לעצמו וזר לחברה, על הקשרים הפרובלימטיים בין היחיד לחברה. בכל הנושאים האלה דנה הגות האדם מאז ראשיתה, ועצם העלתם אין בה משום חידוש מדעי. שוהם מונה תריסר קטיגוריות של ניפור חברתי כריטוני-אלית, הרגע שלאחר-מכן, ההמון הבודד, נסגנות וכו', אבל אין הוא משכנע שה-קטיגוריוציה שלו מקצה ומוציאה. ואם אינה מתקרבת לפחות למצב כזה, אין לה ערך מדעי רב.

המחבר עצמו חש, כמדומה, בליקויים המיתו-דולוגיים החמורים של חיבורו. בסוף ההקדמה כתב הוא עצמו: "השתתפות" בצער כנה מצועת... מראש לכל חוקר ביש-מזל שירצה מכל סיבה שהיא להוכיח או לסתור את המערך התיאורטי שאנו מציעים בזה". כמי שלא מצא בספרו כל מערך תיאורטי, הנני מצרף את צערי לצערו של שלמה שוהם.

ב. ש.

* חנוך ילון: פרקי לשון; מוסד ביאליק, ירושלים, 1971; 503 עמ'.

מקרא או לשון חכמים", אך הספר הגיע לידי מעטים ורישומו—חרף חשיבותה הגדולה של הסוגיה בה הוא עוסק—קלוש היה, הן בספרות הבלשנים הן בקרב מורי-לשון, עורכים וכיו"ב. המהדורה של שנת תשי"א היתה לקויה במידה רבה בחלקה התיאורטי, אך מאלפת בשל תרגילי התרגום שהובאו בה—מלשון-המקרא ללשון-המשנה ולהיפך. בלשנים וסתם חובבי-לשון חיפשו את הספר בחנויות-הספרים (ואף בספריות הציבוריות) ולא מצאוהו; ואלה מהם שזכו והשיגו את הספר—ייחלו לראותו במהדורה מחדשת, בה יורחב הדיון הדיקדוקי ואף יתוקן לאור מימצאי המחקר החדש של לשון-חכמים.

עתה באו אלה כאלה על סיפוקם. גירסתו החדשה של הספר—שפרכה השני עתה-זה הופיע—הורחבה, והושקעו בה ידיעה ומאמץ כבירים. שם הספר תוקן קימעה (תיקון קטן אך מהותי), ובצדק לא צוין כי שני הכרכים שלפנינו הנם מהדורה שניה של ספר קודם, כי על כן זהו ספר חדש בשל היקפו ובעטיים של השינויים והתוספות הרבים שהוכנסו בו.

הכרך השני—שיצא, כאמור, באחרונה—רובו דיקדוק, אל-נכון: עימות דיקדוקי בין שני הרבדים הלשוניים, בשיטה סינפטית. כאן תמצא דיון-מעמט בשינויי כתיב ובצורות המלים, יידוע ושלילה, ענייני תחביר וסדר מלים. פרק מעניין במיוחד (בעיקר לאלה הכותבים עברית) הוא הפרק הנקרא "ניסוח של סיפור מעשה" (עמ' 567 והלאה), בו הוצגו דרכי הניסוח האפייניים בשתי החטיבות כאחת.

כללי הדיקדוק לא ניתנו בספר בצורה סכיי מאטית, עמוסת-מונחים ויבשה, אלא עיקרם של פרקי-הדיקדוק הוא שפעי-שפעים של דוגמות, שאותן אסף המחבר בשקידה מן המקורות השונים. בזכות כך נוח הספר ל-קריאה אף למי שלא עסק בדיקדוק מימיו.

בסוף הכרך הזה באה ה"סופריה", הלא היא חטיבת תרגילי-התרגום בין שני הרבדים הנתונים. מובאים עשרות פרקים ורסיסי-פרקים מן המקרא ומן המשנה, ולעומתם תרגומם בלשון האחרת, אגב הפניית הקורא

נים נוצרים (ותלמידיהם היהודיים) בחוץ-לארץ.

בספר שלפנינו, "פרקי לשון", נקבצו 88 מאמרים, ישנים עם חדשים, ארוכים עם קצרים, ונוסף עליהם פרק של זוטות ("קצ"רות") הכולל 26 הערות ורסיסי-מאמרים. החומר שבספר (שנערך והוגה בחלקו בידי המחבר אך ראה אור לאחר מותו) מציג את מלוא קשת הנושאים שבהם התעניין ילון. המאמרים סודרו בספר לפי תאריך הופעתם המקורית ולא לפי חטיבות הלשון, ואפייני הדבר לגישתו העיקרונית של ילון, הרואה את העברית בחינת מיקשה אחת. רבים מן המאמרים קוצרו ועובדו, ונוספו עליהם אפניות-הדדן ומפתחות המקשרים בין הפרודות השונות ומעניקים להן צורה ושלמות אורגאנית.

כמובן, עיקר שימושיו של הספר הוא בלשון ותלמידי-הלשון, אולם כל קורא המתעניין בלשון העברית, בתולדותיה כבימצבה הנוכחי, עשוי למצוא ענין בספר זה ולהתרשם מחריפותו של המחבר, מעמקותו ומתמציתותו (סגנונו של ילון הוא טלגרפי ממש, ועם זאת עשיר ואישי מאין כמוהו). שיטת הרצאתו אינה מתהדרת במונחי-דיקדוק רבים, ורישומה של הבלשנות המודרנית—הסטרוקטוראלית, הגנרטיבית וכיו"ב—אינו ניפר כלל. עם זאת, אין ילון סומך רק על בקיאותו במקורות העבריים והארמיים. הוא מגלה בקיאות עזת-רושם בספרות המחקרית של הבלשנות השמית במערב, ורבת-רושם היא גם שליטתו בלשונות שמיות מלבד הארמית והעברית (אף כי ספק אם היתה לו שליטה של ממש בלשון הערבית). הקצרה: חריפות הבאה בצמיצום ובציניעה—וחדש בקנקן ישן.

לשון מקרא ולשון חכמים

לפני כעשרים שנה הופיעה המהדורה הראשונה של ספרו של אבא בנדויד, "לשון

* אבא בנדויד: לשון מקרא ולשון חכמים (כרך שני: דיקדוק ותרגילי סגנון); הוצ' דביר, 1971 עמ'.